

CANKARJEVA PISMA V KONTEKSTU NJEGOVEGA CELOTNEGA OPUSA: NOVE OBLIKE IN MOŽNOSTI ELEKTRONSKIH EDICIJ PISEM

Peter Scherber

Institut für Slawistik, Dunaj
scherbp7@univie.ac.at

DOI:10.4312/Obdobja.37.279-284

Poleg splošnih opazk o problematiki izdaje pisem in korespondence v sklopu zbranih del piscev, še posebej če upoštevamo ogromno Cankarjevo pisemsko zapuščino, razmišljamo o prednosti prihodnje pisemske edicije na osnovi smernic TEI in računalniško podprte, spletno dostopne podatkovne zbirke.

Ivan Cankar, korespondenca, pismo, smernice TEI, edicija

Next to general remarks on the issues of volumes of letters as part of the complete works of writers, and especially when considering Ivan Cankar's huge volume of letters written in the two decades from 1898 to 1918, the benefit of future letter collections based on the TEI guidelines and computer-aided, web-based databases will be considered.

Ivan Cankar, correspondence, letter, TEI guidelines, edition

Uvod

Literarna zvrst pisma, ki je povečini mešanica literarnih in predvsem neliterarnih izjav pisatelja, namenjenih različnim naslovnikom, je praviloma integralni del celotnega pisateljskega opusa (npr. Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev). Literarno vrednost imajo v Cankarjevi pisemski korespondenci npr. posamezne pesmi, ki jih prilaga izbranim pismom.¹ Vendar se to zgodi redko. Z znanstvenega vidika gre pri pismih za zasebno-javno komunikacijo, kar pomeni, da je njen namen zasebni, vendar s tem, ko se obračamo na nekoga drugega, ta komunikacija dobi javni značaj, čeprav za omejen krog. Javni značaj pridobivajo tudi dopisnice in razglednice, ki jih najdemo med Cankarjevimi pismi, saj je zanje značilno, da se večinoma pošiljajo brez kuverte in so tako vsaj virtualno javno berljive. Prav poseben primer pa so Cankarjeve razglednice, ki jih je odpošiljal skupaj z drugimi podpisanimi osebami, tako da se javnost v tem primeru vzpostavlja že med samim postopkom pisanja.²

Korpus pisem je pomemben predvsem za literarnoznanstveno ovrednotenje avtorja: pisma so bogat vir podatkov o življenju in delu ter o prijateljskih idr. stikih avtorja. Omogočajo vpogled v literarne zglede oz. vplive, bralne navade in tudi

- 1 Npr. ZD 28: 29–30 (Regaliju), ZD 28: 9–11 (Župančiču), ZD 29: 231 (Ani Kesslerjevi), ZD 30: 67 (Jožici Budinkovi).
- 2 Ta posebna različica pošte bi lahko pomenila zanimiv izziv za raziskovalca, ker nam posreduje podatke, katere osebe so v določenem trenutku sedele z avtorjem tako rekoč za isto mizo.

medbesedilne navezave. Ne nazadnje lahko pisma zaradi svojih estetskih razsežnosti postanejo literarna zvrst. Podobno kot dnevniški zapiski so tudi pisma pisana z osebne perspektive avtorja in niso v prvi vrsti namenjena objavi, temveč so pomembna za kasnejšo znanstveno obravnavo, praviloma po avtorjevi smrti, tako da so integralni del celotnega avtorskega opusa. Danes pogosta praksa, da pisatelji že za časa življenja del svojega gradiva, ki je predvideno za zapuščino, kot »predpuščino« (nem. *Vorlass*) prepustijo oz. prodajo arhivom, dokazuje, da obstaja soglasje o uporabi tega gradiva za znanstveno ali dokumentarno obdelavo.

V celotnem opusu najdemo zelo različne vrste besedil:

- literarna besedila, ki so bila nedvomno namenjena objavi;
- eseje, recenzije, polemike, govore ipd., torej bolj ali manj nefikcijska besedila, ki se nanašajo na literarno, politično in družbenokulturno dogajanje in so bila prav tako namenjena objavi;
- prevode fikcijskih in nefikcijskih besedil, npr. strokovnih besedil;
- druga polliterarna besedila, npr. potopise;
- pisma kot obliko zasebno-javne komunikacije;
- odprta pisma ter kot pisma »sformatirana« literarna dela;³
- dnevniške zapiske, ki prvotno niso bili namenjeni objavi in s tem širši javnosti.

Načelna razmišljanja o korespondenci kot del izdaj tipa Zbrana dela

Že zaradi tega, ker je korespondenca po svoji naravi zasebna vrsta komunikacije, je treba pri kasnejši ediciji pisem v kontekstu celotnega avtorskega opusa postopati premišljeno. Pojavljajo se naslednja vprašanja:

- Ali naj se objavijo vsa obstoječa pisma?⁴
- Ali naj se pisma predstavijo v originalni in neskrajšani obliki?
- Ali naj se vključijo tudi pisma vseh naslovnikov avtorju?
- Kako naj se sploh komentira pisemsko gradivo?
- Kako naj se obravnavajo posebnosti pisem, ki bi bile razvidne le v obliki faksimila?
- Ali se dajo rešiti vprašanja o avtorstvu korespondentov?
- Naj se pisma predstavijo po kronološkem redu ali po naslovnikih?
- Kako postopati v primeru nejasnega datiranja ali nejasnih krajevnih navedb v pismih?

Pogledali bomo, kako je pisemska korespondenca Ivana Cankarja obravnavana v znanstvenokritični izdaji Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev, ki je izšla ob stoti obletnici pisateljevega rojstva v obsegu 30 knjig. Pogledali bomo prednosti in šibkosti takih izdaj, ki so zaradi papirnate oblike v marsičem omejene. Nato pa nas

3 Npr. *Na pomoč!* (satira v preobleki pisma bralca) v ZD 25: 7–13; *Dunajsko pismo* v ZD 25: 52–54; pismo kot odgovor kritiku v ZD 25: 147 in nasl.; *Literarno pismo* v ZD 24: 82–89; *Izjava* v ZD 24: 188–193; Literarna polemika v ZD 24: 228; ne nazadnje se tudi *Bela krizantema* začne na način »pisemske formule«: »Pozdravljeni v Kristu!«

4 Mejni primeri bi bile npr. dopisnice brez pomembnejše vsebine, ki npr. vsebujejo le pozdrave (»Lep pozdrav« ali »pozdrav« Župančiču v ZD 28: 19 in nasl.; »Mit herzlichen Grüßen« Albini Löfflerjevi v ZD 28: 163; »Veselo novo leto!« Ani Kesslerjevi v ZD 29: 229).

bo zanimalo, kaj nam v nasprotju s to obliko izdaje ponujajo modernejše elektronske izdaje. Na tem področju je zanimiv pilotni projekt Slovenske akademije znanosti in umetnosti, in sicer elektronska izdaja dela Zoisove korespondence. Seveda obstajajo tudi pri elektronskih izdajah nekatere omejitve.

Cankarjeva korespondenca

Ivan Cankar je zapustil korpus skoraj 1500 pisem različnega obsega.⁵ Gre za pisma z ovojnico ali brez nje, sem sodijo dopisnice in razglednice, najkrajša besedila so pozdravi ob praznikih in raznih priložnostih. Še redkejša so sporočila, ki niso bila poslana po pošti, temveč osebno vročena po tretji osebi.

Pri vseh korespondencah obstaja problem, da zbirka praviloma ni popolna, s čimer mislimo na neohranjena, izgubljena ali še nenajdena pisma (če je naslovnik pisma npr. uničil).

Za Cankarja vemo, da je v letih, ko je živel na Dunaju, komuniciral predvsem prek pisem. Takih »pisnih dokumentov« je iz poznejšega časa, ko je živel v Ljubljani, manj, nadomestila jih je očitno neposredna, ustna komunikacija.

Ker ima pisemska komunikacija navadno dva udeleženca, najdemo v obsežnih znanstvenokritičnih opombah k Cankarjevim pismom, ki jih je uredil Jože Munda, tudi številna pisma, naslovljena na Cankarja; lahko so v celoti ali deloma navedena, povzeta, lahko je podana informacija o tem, kje jih najdemo.

Cankar je pisma pošiljal 104 naslovnikom (med njimi je 39 žensk in 62 moških),⁶ po katerih je korespondenca tudi urejena.⁷ To so:

- založniki, izdajatelji, uredniki (npr. Aškerc, Bamberg, Funtek, Govekar, Lampe, Levec, Plavšič, Schwentner, Tavčar, Zbašnik);
- (literarni) avtorji (npr. Oton Župančič, Anton Aškerc, Etbin Kristan);
- ženske: ljubice (Ana Lušinova, Steffi Löffler), prijateljice, znanke, mecenke in kolegice Zofka Kvedrova;
- sorodniki (npr. brat Karel, bratranec Izidor Cankar, sestra Francka);
- institucije (Slovenska matica, Mohorjeva družba);
- upodablajoči umetniki (Jakopič, Smrekar, Zorman) ter
- drugi (prijatelji, sošolci, znanci).

Z Ottomarjem Bambergom, Štefko, Albino in Alfredom Löfflerjem ter deloma z Marijo Kesslerjevo si je Cankar dopisoval v dokaj spretni nemščini.

Pisemska komunikacija skozi 25 let trajajočo ustvarjalno dobo (1893–1918) ima svoje težišče v t. i. dunajskih letih, njen očiten upad pa opazimo v poznejših letih, ko je Cankar prišel v Ljubljano. Vendar »vrnitev« na Slovensko ni bila edini razlog za upad dopisovanja, nezanemarljiva je bila prav tako njegova napredujoča odvisnost od alkohola, kar se da mestoma razbrati tudi iz pisem.

5 O propadlih pisem (Vladimirju Levstiku, Franji Opeka, Bežku in Mici Pfeiferjevi) je poročal Jože Munda (ZD 30: 437).

6 Dve pismi sta naslovljeni na ustanovi, eno na družino Kessler.

7 V 30. knjigi *Zbranih del* je naveden seznam, v katerem so vsa pisma urejena izključno kronološko (ZD 30: 306–342).

O odnosih, ki jih je Cankar gojil do naslovnikov svojih pisem, je mogoče sklepati iz nagovorov in zaključnih, pozdravnih formul, zgovorna sta vikanje in tikanje, s katerima vzpostavlja distanco oz. jo zmanjšuje ali ukinja. Iz pisem je razvidna Cankarjeva vljudnost, spoštljivost do naslovnika, v njih lahko kaže veliko pripravljenost spopadati se s konfliktnimi oz. problematičnimi situacijami.⁸ Posebno razmerje je gojil do svojega mlajšega brata Karla, na katerega pa se v pismih obrača nekoliko grobo in vzvišeno.⁹

Korespondenca daje dragocene informacije o Cankarjevih življenjskih, ekstenčnih razmerah, saj vemo, da je bil pogosto brez denarja in je živel iz rok v usta; izvemo o njegovih dolgovih, pokaže se kot nespreten v ravnanju z denarjem. Vsebino njegovih pisem je mogoče na kratko povzeti kot beračenje za honorarje, predujme oz. prošnje za kredit.¹⁰ To je verjetno tudi razlog, da ima Cankar v slovenski literarni zgodovini (in danes tudi v širši javnosti) status prvega poklicnega pisatelja. Za analizo njegove stvarne socialne situacije bi bilo gotovo zanimivo primerjati njegove denarne zahteve, njihovo izpolnitev s predujmi in plačili, njegove dohodke na eni strani ter na drugi strani takrat običajne življenjske stroške na Dunaju (stroški za najemnino, hrano, potovanje itn.). V pismu Zofki Kveder z dne 8. maja 1900 (ZD 1973: 138) beremo, da se da na Dunaju prav dobro shajati z dvema kronama na dan ter desetimi guldni (= 20 kron) za mesečno najemnino.

Pisemska korespondenca Ivana Cankarja je prav tako dragocen vir informacij za vrednotenje njegovega dela, datiranje posameznih besedil, iz nje se seznanimo z njegovim odnosom do pisateljskih kolegov, ki lahko odvisno od naslovnika izpade celo kontroveržno.¹¹ Posebnega pomena so informacije o neuresničenih literarnih načrtih, saj takih informacij drugje ni mogoče najti.¹² Izvemo podrobnosti o njegovem življenju na Dunaju, ki so hvaležen vir za biografijo; Cankar več kot očitno ni ne iskal ne našel stikov z avstrijsko-nemškim kulturno-literarnim življenjem, čeprav je bil na Dunaju skoraj celo desetletje. Temu ni mogoče iskati vzroka v pomanjkljivem obvladovanju nemškega jezika, saj korespondenca izpričuje prav nasprotno (npr. nemška pisma z Löfflerjevimi, pisma založniku Bambergu idr.) in je tudi stilno izjemna. Poseben projekt bi bilo treba nameniti obdelavi informacij o takratnem dunajskem življenju.

8 Samo en primer iz pisma Aškercu: »Jaz imam o Vaših najnovejših delih svoje nazore, ki se jako strinjajo z nazori mnogih drugih ne baš nespametnih ljudj. Ali stvar je taka: Vam se ne smé reči ni besedice; kdor ne kleči brezpogojno tudi pred Vašimi slabjšimi in čisto slabimi proizvodi, ga smatrate svojim preganjavcem in grobokopom [...]«

9 Npr. v pismih št. 28, 81 in 93 (ZD 27: 52 in nasl., 109 in nasl., 117 in nasl.).

10 Že Cankarjevi izdatki za poštnino in telegrame so morali biti ogromni.

11 Npr. v pismu Zofki Kvedrovi piše: »Kar mi poročate v svojem pismu o Aškercu, me ni iznenadilo. Vsa ljubljanska literarna družba je moralno tako pokvarjena, da bi se samo čutil, če mi bi bili poročali o nji kaj poštenega. S svojim otročje-zlobnim molčanjem o mojih delih, s svojim prikritim zbadanjem in ostudnim zahrbtnim rovanjem bi mi ti ljudjé radi škodovali – in za moment mi lahko resnično škodujejo – ali kadar pride čas, bodo želi za svoje početje sadove, kakoršnih niso pričakovali.« (ZD 28: 128 in nasl.)

12 Npr. bratu Karlu 16. decembra 1913 poroča, da trenutno pripravlja tragedijo *Starec* (ZD 26: 118).

Pogled v prihodnost

Tehnični razvoj na področju digitalne humanistike zlasti v zadnjih treh desetletjih omogoča, da se tudi na področju korespondenčnih izdaj lahko uberejo nove in inovativne poti, ki rešujejo omejitve, značilne za tiskane izdaje. Med prednostmi elektronskih edicij so zlasti: istočasen ter integriran dostop do pisem avtorja in tudi naslovnika ter razpoložljivost ustreznih pisemskih nizov, sočasna predstavitev faksimilov pisem, kasnejše oz. sprotno vključevanje na novo najdenih pisem.

To se da doseči v sodobnih elektronskih informacijskih sistemih, ki so oprti na podatkovne baze in imajo spletne povezave. Vendar ni mogoče gojiti nerealnih pričakovanj, da bi se načrtovanje, oblika in tudi celotna postavitev takšnih sistemov dali uresničiti samo s preprostim pritiskom na gumb ali vsaj z manj truda, kot ga zahteva tiskana objava. Trenutno obstoječe elektronske izdaje pisem na spletu so vse-kakor razodele enormne razsežnosti inicialnega dela.¹³

Leta 2015 je iniciativa Text Encoding Initiative (TEI) po izčrpnih diskusijah v svoja navodila uvedla nov element <correspDesk>. Na osnovi tega so razvili format za izmenjavo različnih elektronskih pisemskih edicij (Correspondence Metadata Interchange Format, CMIF).

Na platformi eZISS Slovenske akademije znanosti in umetnosti je na razpolago datoteka elektronske izdaje korespondence Žiga Zoisa, ki je bila že zgrajena po pravilniku TEI-Guidelines (Vidmar 2005). Tu se lahko vsak prepriča o zmogljivosti elektronske edicije korespondence, čeprav takrat še ni bilo na razpolago takšnih razširitev TEI za metapodatke pisem.

Primer za eno najnovejših elektronskih izdaj korespondence je projekt s pismi Franka Wedekinda, ki je v rabi od marca 2015 v Darmstadtu (Steierwald 2010). Projekt je po obsegu (približno 1600 njegovih pisem in prav toliko pisem, naslovljenih nanj) primerljiv s Cankarjevim korespondenčnim korpusom. Pri omenjenem projektu so doslej uspeli vključiti približno 10 odstotkov vseh Wedekindovih pisem. Postavitev takšne podatkovne baze pisem tudi po zaključku konceptualne in oblikovalne faze še zdaleč ne pomeni konca projekta, ki terjaja velike finančne vložke in ustrezno usposobljene strokovnjake. To pomeni ogromno razhajanje tehničnih možnosti in trenutno obstoječih realnih izsledkov. Toda primer *Wikipedije* nam kaže, kaj je že danes mogoče na spletu.

Literatura

- BOHNENKAMP, Anne, 2012: *Medienwandel/Medienwechsel in der Editionswissenschaft*. Berlin, Boston: De Gruyter.
- BOHNENKAMP, Anne, RICHTER, Elke (ur.), 2013: *Brief-Edition im digitalen Zeitalter*. Berlin, Boston: De Gruyter.
- BRUNKMANN, Marlies, SUSEN, Gerd-Hermann, 2004: Erschließungsaspekte elektronischer Briefeditionen. Jörg Meier, Arne Ziegler (ur.): *Edition und Internet*. Berlin: Weidler. 79–95.
- CANKAR, Ivan, 1970–1976: Pisma. *Zbrano delo* [= ZD] 26–30. Uredil Jože Munda. Ljubljana: Državna založba Slovenije (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev).

¹³ Zoisova korespondenca na spletu trenutno obsega samo 25 pisem, *Wedekind Briefdatenbank* pa vsebuje še 161 od 3200 obstoječih pisemskih dokumentov.

- JENSTERLE-DOLEŽAL, Alenka, 2012: Večjezičnost slovenske moderne – razlog ustvarjalnega duha. Petra Stankovska, Maria Wtorkowska, Jozef Pallyay (ur.): *Individualna in kolektivna dvojezičnost*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 450–458.
- MUNDA, Jože, 1976: Ob novi izdaji Cankarjevih pisem. *Sodobnost* 24. 436–441.
- STEIERWALD, Ulrike, STÖRL, Uta, VINÇON, Hartmut, GRÜNDLING, Stefan, 2010: Die elektronische Edition der Briefe von und an Frank Wedekind. Ein innovatives Projekt in den E-Humanities. *Querschnitt. Beiträge aus Forschung und Entwicklung* 24. 116–121.
- STROBEL, Jochen, 2014: Digitale Briefedition und semantische Erschließung. *Editio* 28/1. 151–174.
- VIDMAR, Luka, 2005: Elektronska izdaja dela korespondence Žige Zoisa. Matija Ogrin (ur.): *Znanstvene izdaje in elektronski medij. Razprave*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 83–90.

Spletni viri

- correspSearch*. Über diesen Webservice. Datengrundlage und Hintergründe von *correspSearch*. <https://correspsearch.net/index.xql?id=about&l=de#overview> (dostop 23. 8. 2018)
- DHdBlog*. Digital Humanities im deutschsprachigen Raum. Archiv nach Schlagworten: 'Briefedition'. <https://dhd-blog.org/?tag=briefedition> (dostop 23. 8. 2018)
- eZISS*. Elektronske znanstvene izdaje slovenskega slovstva. Korespondenca Žige Zoisa. <http://nl.ijs.si/e-zrc/zois/index-sl.html> (dostop 23. 8. 2018)
- Frank Wedekind Gesellschaft Darmstadt*. Briefdatenbank online. www.frankwedekind-gesellschaft.de/index.php/briefdatenbank.html (dostop 23. 8. 2018)
- TEI-Correspondence-SIG/CMIF*. CMIF – Correspondence Metadata Interchange Format. <https://github.com/TEI-Correspondence-SIG/CMIF> (dostop 10. 6. 2018)
- Text Encoding Initiative*. *Journal of the Text Encoding Initiative* 10 (Selected Papers from the 2015 TEI Conference). <https://journals.openedition.org/jtei/1742> (dostop 23. 8. 2018)
- Text Encoding Initiative*. *P5: Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange*. Version 3.3.0 (31. 11. 2018). www.tei-c.org/Vault/P5/3.3.0/doc/tei-p5-doc/en/html/ref-correspDesc.html (dostop 23. 8. 2018)
- Text Encoding Initiative*. *TEI: Correspondence SIG*. www.tei-c.org/Activities/SIG/Correspondence/ (dostop 23. 8. 2018)
- STÖRL, Uta, VINÇON, Hartmut: *Kooperatives Forschungsprojekt. Online-Brief-Datenbank. Ein Beispiel für disziplinspezifische Anwendungen*. http://dig-hum.de/sites/dig-hum.de/files/St%C3%B6rl_Briefdatenbank.pdf (dostop 23. 8. 2018)